

24. MORFOLOGIA DERIVATIVA: PROCESSOS DERIVATIUS O COMPOSICIÓ DE PARAULES.

24.1 INTRODUCCIÓ

La morfologia, com el seu ètim grec indica, tracta de la forma o formació de les paraules, i per tant de la seua estructura. La morfologia nos fa vore que, a sovint, les paraules es poden fragmentar o descompondre en parts o components, components que poden aparéixer formant part d'unes atres paraules aportant el mateix significat a totes elles.

Estos components o constituents de les paraules es denominen *morfemes*; un morfema és un constituent mínim d'una paraula en significat o funció concreta, és la mínima unitat de l'anàlisi gramatical.

El morfema, al mateix temps, es pot descompondre en *raïl* i *afix* o afixos. La raïl és el núcleu de la paraula i l'afix o afixos els morfemes que s'afigen a la raïl. Els afixos poden classificar-se, segons la seua posició respecte al núcleu, en *prefixos*, si van davant de la raïl o núcleu de la paraula, i *suffixos* si van darrere.

De tal manera que la paraula *ultracantonaliste*, per eixemple, està formada o composta per quatre constituents o morfemes: *ultra-*, *-canton-*, *-al-*, i *-iste*. La raïl o núcleu és *-canton-* (de cantó), i els afixos són *ultra-*, *-al-* i *-iste*. En este cas *ultra-* serà el prefix i *-al-*, *-iste* els suffixos. Els afixos que apareixen en la paraula *ultracantonaliste* signifiquen:

ultra-, excés o radicalisació (com ara *ultramodern*, extremadament modern);

-al-, que indica relació en el substantiu que acompanya (com ara *cantonal*, relatiu o propi del cantó);

-iste-, indica que u és seguidor o partidari d'alguna cosa (com ara *comuniste*, partidari del comunisme).

Estos afixos poden aparéixer en el mateix significat formant part d'unes atres paraules com per eixemple: *ultranacionaliste*, *ultrainstitucionaliste*, *ultrafonamentaliste*...

La morfologia pot ocupar-se de la flexió de les paraules o de la formació de les paraules; si s'ocupa de l'estudi i sistematisació de la flexió de les paraules estudia els morfemes gramaticals del gènere, el número i la seua concordança en uns atres elements de l'oració, del temps i els modos verbals... en definitiva de les regles sintàctiques.

Si la morfologia s'ocupa de l'estudi de la formació de les paraules estudia els morfemes no gramaticals que marquen el significat lèxic de les paraules i dels processos de creació de noves paraules. Ací tractarem d'est últim aspecte i dels processos de formació de paraules.

24.2 PARAULES SIMPLES I COMPOSTES

És la morfologia la que nos permet diferenciar entre paraules simples i paraules compostes; les paraules simples tenen a soles una raïl (independentment de les marques flexives que puguen dur), les paraules compostes tenen una raïl i u o més afixos, o més d'una raïl:

Paraules simples

cantó

roig

eixir

Paraules compostes

cantonalisme, cantonaliste, cantonal

rogenc, roget, rogíssim

reeixir, sobreeixir

*davant**davanter, davantllit**llunt**lluntanament, lluntania*

Se denomina *radical* d'una paraula a la part no flexiva de la paraula, és dir, la part que queda si eliminem les desinències flexives. En les paraules simples el radical s'identifica en la *raïl*; pero, en les paraules complexes, el radical és complex.

24.3 MORFEMA, MORF, ALOMORFS I LA FORMACIÓ DE PARAULES

Els morfemes presenten variacions o formes diferents. Posem l'exemple de les paraules *aire* i *aèreu* a on els morfemes, referint-se la raïl al mateix concepte, presenten formes diferents.

És ací a on resulta convenient fer una diferència entre *morfema* i *morf*: els morfemes són cada u dels lements que constituïxen la paraula, i el morf és la forma que adopta el morfema; quan un morfema té més d'un morf estos es denominen *alomorfs*.

24.4 LA DERIVACIÓ I LA COMPOSICIÓ

La llengua segueix uns processos a l'hora de formar noves paraules. Les dos principals vies per a formar paraules noves són la derivació i la composició.

24.4.1 La derivació

En la derivació la paraula nova té a soles una raïl i és u dels processos més productius a l'hora de formar noves paraules. El procés és ben senzill; consistix en afegir a una paraula o raïl ya existent un afix. La raïl o paraula sense afixos es denomina primitiva i les paraules que tenen la mateixa raïl en u o més afixos es denominen derivades. La paraula primitiva i les seues derivades formen una família.

Vejam un exemple:

cult, incult, cultiste, culturisar, aculturisació...

En este cas la paraula *cult* és la primitiva i les atres les derivades.

Si l'afix va davant de la raïl es denomina *prefix* i la derivació és per prefixació, si l'afix va darrere de la raïl es denomina *sufix* i la derivació és per sufixació:

prefixació: *in-* (prefix) + *capaç* (radical) = *incapaç*

sufixació: *capaç* (radical) + *-itar* (sufix) = *capacitar*

24.4.2 Prefixos

Oferim a continuació un llistat dels prefixos més usuals o productius en el seu significat i alguns exemples.

Prefix	Significat	Eixemples
a- / an- (davant de vocal o haig). Del grec ἀν-, i ἀ- davant de vocal, forma privativa.	privació, negació, absència.	<i>arrítmic, apàtrida, analgèsic, anormal, analfabet, anòmia, anhidre.</i>
ab-	separació	<i>abducció, abscissió</i>
ad- , del llatí AD-.	proximitat	<i>adverbi, adjunt, adjacent.</i> Davant de determinades consonants pren la forma <i>a-</i> , com ara: <i>afirmar</i> .
ante- , del llatí ANTE, davant, ans, abans.	davant de, anterioritat en el temps o l'espai	<i>antebraç, antepost, antepassat, antepenúltim, antediluvià.</i>
anti- del grec ἀντι-, en lloc de, en conte de.	contrari a, opost a i també <i>protecció o defensa contra alguna cosa</i>	<i>anticivisme, antinatural antiacadèmic, antipapa o antiasmàtic, antigripal, anticorrosiu.</i>
archi- , del grec ἀρχι-, de ἀρχεῖν, resultar el primer.	prioritat, <i>preeminència o superioritat.</i> Coloquialment significa <i>molt</i> .	<i>archipopular, archiduc, archidiòcesis o archiconegut, archimillonari.</i>
auto- , del grec αὐτός, ell mateix.	per u mateix	<i>automòvil, autobiogràfic, autoservici, autodefensa, autodestrucció.</i>
bes- , del llatí <i>bis</i> , dos voltes.	anterioritat o dos voltes	<i>besnet, bestreta, besyayo, bescuit.</i>
bi- / bis- , del llatí <i>bis</i> , dos voltes.	doble	<i>bieni, bicorn, bisexual, bistorta, bimensual, bimotor, bicéfal.</i>
circum- del llatí <i>circum-</i> , que significa <i>al voltant de</i> .	al voltant, a l'entorn, rodejant.	<i>circumvalació, circumsolar.</i>
con- / com- (davant de <i>-p-</i> o <i>-b-</i>) / co- , del llatí <i>cum</i> .	unió, cooperació, agregació, reunió, unió.	<i>condol, confluïr, concordant, convindre, compare, compassar, coautor, cooperar, coexistir, coajudar.</i>
contra- , del llatí CONTRA. Direcció, contacte o lloc.	oposició, desacort, enfrontament en sentit real o figurat, contrarietat, oposició.	<i>contrarrevolucionari, contragovern, contrapel, contraporta, contraindicat</i>

de- , del llatí DE-.	pot indicar direcció de dalt a baix, dissociació o separació, orige o procedència, privació o inversió del significat originari i també pot reforçar el significat originari.	<i>decaure, definir, derivar, deduir, decapar, deformar, demostrar, declarar.</i>
des- , de la confluència dels prefixos llatins DE-, EX-, DIS-, E-.)	negació, inversió del significat, privació, excés, supressió.	<i>descosir, desanimar, deshora, desfavor, desprestigi, despreocupació.</i>
e- del llatí E-, <i>fòra de</i> .	fòra de, procedència o extensió.	<i>eliminar, emigrar, efusió.</i>
en- , del llatí IN-, que també pren la forma <i>em-</i> davant de <i>b</i> o <i>p</i> .	forma verps i adjectius i pot significar <i>dins de</i> o <i>sobre</i> .	<i>encaixonar, endolcir, empaperar, empolsegat.</i>
entre- del llatí INTER.	significa qualitat o situació intermija i atenua el significat del vocable que acompanya.	<i>entreacte, entrefi, entrevore, entreobrir, entresuar, entretancar, entreclar.</i>
ex- , de la preposició llatina EX.	davant d'un títol, un càrrec, etc., indica que eixa persona ha deixat de tindre'l o que ho ha seguit en anterioritat. També significa <i>fòra de</i> o <i>més allà</i> i privació.	<i>exministre, exconseller, excomunicació, excarcerar, extraure, exànima, expatriat.</i>
extra- , del llatí EXTRA, <i>fòra</i> .	significa <i>fòra de</i> o <i>sumament</i> .	<i>extraparlamentari, extraescolar, extraplà, extrafi.</i>
hetero- , del grec ἕτερος, <i>un atre, diferent, desigual</i> .	diferent, desigual, un atre.	<i>heterosexual, heterocíclic, heterogéneu, heterógraf.</i>
hiper- , del grec ὑπέρ, <i>sobre</i> (preposició).	sobre (preposició).	<i>hipertròfia, hipercrític, hiperèmia, hiperfreqüència.</i>
homo- , del grec ὁμός, <i>igual</i> .	igual, el mateix.	<i>homòfon, homógraf, homosexual, homoparental.</i>
hipo- , del grec ὑπό, <i>baix</i> , (preposició).	<i>baix, més avall, en manco o menor quantitat.</i>	<i>hipòtesis, hiposulfúric, hipodèrmic, hipògin, hipofunció.</i>
in- , del llatí IN- en valor negatiu o privatiu. Pren la forma <i>im-</i> davant de <i>b</i> o <i>p</i> , i <i>i-</i> davant de <i>l</i> o <i>r</i> .	negació, privació.	<i>incontrolable, impossibilitar, illegal, irreal.</i>
infra- , del llatí INFRA, <i>a baix, avall</i> .	Indica situació per baix de.	<i>inframón, infrascrit, infraorbitari, infrahumà, infraaxilar.</i>
intra- , del llatí INTRA, <i>dins</i> .	dins, en l'interior de.	<i>intracelular, intrauterí, intraabdominal, intravenós.</i>

inter- , del llatí INTER, entre.	Entre. Espai que hi ha d'un punt a un altre, situació o ubicació enmig de dos o més coses.	<i>intercessió, intercostal, interterritorial, interdisciplinar, interprofessional.</i>
mini- , del llatí <i>MINIMUS</i> , molt menut.	chicotet, breu, curt.	<i>minicadena, minigolf, minibar, minifalda, minifundi.</i>
multi- , del llatí MULTI, <i>molts</i> .	molts, diversos.	<i>multiformitat, multiforme, multifloral, multirracial, multilocular</i>
neo- , del grec νέος, nou.	nou.	<i>neocatolicisme, neoclàssic, neologisme</i>
peri- , del grec περί, <i>al voltant, a l'entorn</i> .	al voltant, a l'entorn, rodejant.	<i>pericelular, perifèria, pericardi, pericarpi</i>
pluri- , del llatí PLURIS-, pluralitat.	pluralitat, multitud, abundància.	<i>pluridentat, pluricelular, plurimembre, pluripartidisme, pluriocupació.</i>
post- / pos- , del prefix llatí POST-, <i>posterior</i> . Es reduïx a pos- quan va seguit de consonant i es manté quan va seguit de vocal.	despuix de, en posterioritat, darrere de, en acabant.	<i>postabdomen, postalveolar, posguerra, pospost, posbèlic, posdata, posgrau, posdorsal, posdental.</i>
pre- , de la preposició llatina PRAE, anterioritat.	anterioritat, prioritat.	<i>predestinació, preexistent, preconiliar, prepubertat, preuniversitari.</i>
pro- , del llatí PRO-, <i>per o en conte de, davant de, conte de, davant de, cap avant</i> .	per, en conte de, davant de, moviment cap avant.	<i>procreació, progressiu, procònsul, prohom, progenitor, proseguir.</i>
re- , del llatí RE-, prefix llatí que aplicat a un verb o a un substantiu verbal, indica duplicació o reiteració de l'acte. <i>Aplicat a un adjectiu o a un adverbi el convertix en superlatiu</i> . Indica <i>arrere</i> . En les interjeccions aporta un reforçament.	tornar a, duplicació, reiteració. Superlatiu. Arrere. Reforçament	<i>rebrot, recelós, relançar, reactivació, resopar, rebé, regran, retranca, retirar, ¡redeu!, ¡recollons!, ¡redimonis!, ¡recontra!</i>
semi- , del llatí SEMI-, <i>mig</i> .	mig. Expressa la mitat de lo que significa el segon element del compost.	<i>semiprova, semiplé, semisec, semidesnatat, semicircular</i>

seudo- , del grec ψεῦδο, falsetat.	fals, falsetat. Expressa que és fals lo que significa el segon element del compost.	<i>seudodiví, seudocrític, seudocientífic.</i>
sin- , del grec συν-, unió. pref.	unió o al mateix temps.	<i>sincrònic, sinestèsia, sinèresis.</i>
sub- , del llatí SUB-, baix o avall	baix de, avall, devall de, per baix de.	<i>subdivisió, subdelegat, subalpí, submon.</i>
super- , del llatí SUPER- per damunt de.	sobre, per damunt de. Superioritat, abundància.	<i>superintendent, superabundant, supermercat, superfi, superhome.</i>
trans- , de la preposició llatina TRANS,	a través de.	<i>transacció, transatlàntic, transoceànic.</i>
ultra- , del llatí ULTRA, més allà.	més allà de, a l'atre costat. Extrem, excessiu.	<i>ultramar, ultramontà, ultrapirenaic, ultramarí, ultranacionalisme, ultradreta, ultraesquerra</i>

El llistat complet de prefixos és extensíssim i la majoria formen paraules tècniques o neologismes. La llista de prefixos no està tancada i en els diferents camps de la ciència i la tècnica se'n poden crear de nous, generalment acodint al grec o al llatí. També cauen alguns en desús. Ací estan la majoria:

acefalo-, aceto-, acqu-, acro-, acromato-, acromio-, actino-, actori-, acut-, adelo-, adeno-, adipo-, aeri-, aero-, aff-, afro-, agro-, ai-, albumino-, aldo-, alo-, alterni-, alumino-, am-, amfi-, amil-, amino-, aminoazo-, ampelo-, ana-, anarco-, andro-, anemo-, angio-, anglo-, aniso-, ano-, anomo-, anto-, antra-, antropo-, apico-, apo-, arbori-, areo-, aritmo-, arqueo-, arterio-, artro-, astro-, atelo-, atlanto-, audio-, auriculo-, auro-, bacterio-, balano-, balneo-, balto-, bari-, baro-, basi-, basidio-, bat-, bati-, bato-, batraco-, bio-, blasto-, blefaro-, bradi-, branqui-, braqui-, bromo-, bronco-, buco-, butir-, caco-, caduci-, carbo-, cardio-, cario-, carpo-, cata-, cauli-, cefalo-, celto-, centi-, centro-, cerebro-, cero-, ceto-, ciano-, ciclo-, cilindro-, cino-, cirro-, cist-, cisti-, cisto-, cito-, clino-, cloro-, condro-, crico-, crio-, cripto-, cromato-, cromo-, cupro-, dacrio-, dàctilo-, deca-, deci-, demo-, demono-, dento-, dermat-, dermato-, dermo-, deuterio-, deuto-, di-, dia-, diazo-, dico-, dinamo-, diplo-, dis-, dodeca-, dolico-, eco-, ecto-, electro-, eleo-, enantio-, endeca-, endo-, enea-, eno-, entero-, ento-, entomo-, epi-, equi-, equino-, ergo-, eritro-, es-, escato-, esclero-, espermato-, esporo-, esquizo-, estafilo-, estegano-, esteno-, estereo-, estrepto-, eteato-, etno-, eu-, euro-, exo-, fago-, fàrmaco-, ferro-, fibro-, fico-, filo-, fisio-, fissi-, fito-, flabeli-, flebo-, fluo-, flúvio-, folio-, fono-, form-, fosf-, foto-, franco-, galacto-, galo-, galvano-, gamo-, gastero-, gastro-, gènito-, geno-, geo-, germano-, geronto-, giga-, gigante-, gimno-, gineco-, gipso-, glicero-, glico-, glosso-, gluco-, gonio-, gono-, grafo-, hagio-, halo-, haplo-, hecto-, helco-, helico-, helio-, hema-, hemato-, hemi-, hemo-, hepat-, hepta-, hex-, hexa-, hialo-, hidro-, hiero-, hicro-, higo-, hilo-, himeno-, hipno-, hipso-, hispano-, histero-, histo-, holo-, homeo-, humero-, iatro-, ibero-, icono-, ictio-, ideo-, idio-, immuno-, indo-, infero-, isco-, iso-, italo-, kilo-, labio-, laparo-, laringo-, lepto-, leuco-, limfo-, limno-, linguo-, lipo-, lito-, lobo-, longi-, loxo-, lumbo-, macro-, magneto-, malaco-, mangano-, mano-, masto-, maxi-, medio-, mega-, megalo-, melano-, meno-, meso-, meta-, metalo-, meteoro-, metro-, mico-, micro-, mili-, mio-, miria-, mirmeco-, mito-, mixo-, mono-, moto-, muco-, nano-, narco-, nasso-, necro-, nefo-, nefro-, nemato-, neumato-, neumo-, neuro-, nitro-, nitroso-, nomo-, noo-, noso-, nucleo-, nudi-, ob-, occipito-, ocro-, octa-, octo-, odont-, ofio-, oftalmo-, oleo-, oligo-, omfalo-, omni-, onco-, onico-, oniro-, onto-, oo-, opisto-, opositi-, opto-, organo-, ornito-, oro-,

orqui-, orquio-, orto-, osfio-, osteo-, ot-, oto-, ovario-, ovi-, oxi-, palato-, paleo-, pan-, panto-, paqui-, para-, pari-, parieto-, parteno-, pato-, pedati-, pedi-, pedo-, pego-, peni-, penta-, per-, perineo-, periosteo-, peta-, petro-, pio-, pireto-, piro-, plagio-, plano-, plati-, platini-, pleo-, pleuro-, podo-, poli-, político-, porta-, postero-, potamo-, proct-, procto-, prosopo-, protero-, proto-, pterido-, ptero-, quadri-, quasi-, quilo-, quimio-, quinque-, quiro-, rabdo-, radio-, raquio-, recontra-, recti-, recto-, retro-, rino-, rizo-, rodo-, romano-, sacro-, sarco-, seleno-, semio-, servo-, sesqui-, sico-, sicro-, sidero-, sindesmo-, sismo-, so-, sobre-, sobres-, sota-, sulf-, supero-, supra-, sus-, talasso-, tanato-, taqui-, tauto-, taxi-, tecno-, tele-, teo-, terato-, terio-, tetra-, túbio-, tio-, toraco-, tòxico-, traquelo-, tras-, tri-, tribo-, trico-, turbo-, uni-, urano-, uro-, utero-uter-, vagino-, vice-, video-, vulvo-, xero-, yodo-, zoo-

24.4.3 Sufixos

Els sufixos, com ya s'ha dit, són els afixos que s'apliquen darrere del substantiu i l'adjectiu, pero també del verb (sufixos verbals) i a voltes de l'adverbi, si be estos no són usuals; aporten una apreciació subjectiva, i es classifiquen segons el seu significat i la seua funció.

24.4.3.1 Sufixos aumentatius

Aumenten la magnitud del significat. Aplicat al substantiu el caracterisa com a gran, d'unes dimensions majors de lo que cabria esperar. Aplicat a l'adjectiu emfatiza la qualitat. En la majoria dels casos aporta un matís despectiu o pijoratiu, segons el context. Aplicat a verb o adverbi pot indicar intensitat, insistència o reiteració.

Sufixos aumentatius aplicats a substantius:

-aç, -aça	<i>peuaç, animalaç, cudolaç, nevaça, barcaça, camaça, vidaça, donaça, maraça.</i>
-ada	<i>baquetada, baquinada, cabaçada, gentada, gotada.</i>
-arda	<i>moscarda, neviscarda, cellarda, suarda.</i>
-arro, -arra	<i>homenarro, titamarro, gossarra, .</i>
-ó	<i>algepsó, baixó.</i>
-ola	<i>dentola, llanderola, perola, cresola.</i>
-on, -ona	<i>chicon, chicon, donon, pericon.</i>
-ot, -ota	<i>animalot, bassot, homenot, campot, donota, casota, cadirota, taulota, manota.</i>
-um	<i>greixum, arrelum, resclum.</i>

Sufixos aumentatius aplicats a adjectius:

-aç, -aça	<i>grandaç, bonaça.</i>
-ó, -ona	<i>llepoló.</i>
-ot, -ota	<i>ricot, llejota, grossota, altot.</i>

-ut, -uda	<i>forçut, cabuda, morrut, peluda.</i>
-----------	--

Sufixos verbals augmentatius aplicats a verps o adverbis:

-otar	<i>abarrotar, acarchotar, amarrotar, apilotar, encabotar, escarotar.</i>
-otejar	<i>ballotejar, borinotejar, notejar, cabotejar, explicotejar, palmotejar.</i>
-ot	<i>lluntot, tardot, amuntot (poc usuals).</i>

24.4.3.2 Sufixos disminutius

Disminuïxen la magnitud del significat. Aplicat al substantiu el caracterisa com a menut, d'unes dimensions menors de lo que cabria esperar. Aplicat a l'adjectiu indica un menor émfasis en la qualitat.

En el parlar coloquial també és molt habitual l'ús del diminutiu en caràcter afectuós quan s'aplica a substantius, i en caràcter irònic quan s'aplica a adjectius. En tot cas el diminutiu, com l'augmentatiu, sempre aporta un matís que pot aplegar a ser inclús despectiu; serà el context i el to, en la llengua parlada, qui farà evident el matís.

Sufixos diminutius aplicats a substantius:

-et, -eta	<i>gosset, cullereta, maneta, llandeta.</i>
-ó	<i>caixó, tomató, alteró, albardó.</i>
-ell, -ella	<i>taulell, portella</i>
-í	<i>calcetí</i>
-illa	<i>bacenilla, peladilla, bresquilla</i>
-ina	<i>mantellina</i>
-iu, -iua	<i>llibriu, finestriua</i>
-ol, -ola	<i>marejol, sequiola</i>

Sufixos diminutius aplicats a adjectius:

-èrrim, -èrrima	<i>missèrrim</i>
-et, -eta	<i>primet, boniqueta</i>
-iu, -iua	<i>dolciu</i>

Uns altres sufixos diminutius aplicats a adjectius són: *-all, -ello, -ichol...*

24.4.3.3 Suffixos despectius

Manifesten despreci cap al significant.

-alla	<i>faramalla</i>
-astre, -astra	<i>poetastre, politicastra, musicastre, mejastre</i>
-ol, -ola	<i>llanderol, gentola</i>
-orro, -orra	<i>petorro, petorra</i>
-uç, -uça	<i>pelluç, gentuça</i>
-ucha	<i>casucha</i>
-ot, -ota	<i>fadrinot</i>
-usc, -usca	<i>verdusc</i>
-uç, -uça	<i>blancuç</i>
-uny	<i>casuny</i>
-anc, -anca	<i>bordanc</i>

Uns altres sufixos despectius són: *-aç, -alla, -arda, -arro, -et, -ot, -sc, -uç...*

24.4.3.4 Suffixos nominals

S'utilisen en la formació de substantius nous a partir d'unes atres paraules.

Sufix	Significat	Eixemple
-er, -era	professió	<i>matalafer</i>
-iste, -ista	professió	<i>oficiniste</i>
-ari, -ària	professió	<i>notari</i>
-ada	resultat d'una acció	<i>arruixada</i>
-age	resultat d'una acció	<i>montage</i>
-ància	resultat d'una acció	<i>tolerància</i>
-ança	resultat d'una acció	<i>esperança</i>
-ença	resultat d'una acció	<i>creença</i>
-at	resultat d'una acció	<i>preguntat</i>
-ència	estat	<i>clemència</i>
-era	estat	<i>soneguera</i>
-eria	qualitat	<i>llepoleria</i>

-itat	estat	<i>tranquil·litat</i>
-ea	qualitat	<i>bellea</i>
-ia	lloc	<i>secretaria</i>
-ari	lloc	<i>santuari</i>
-tori	lloc	<i>sanatori</i>
-age	colectivitat	<i>plomage</i>
-al	colectivitat	<i>pereral</i>
-alla	colectivitat	<i>chicalla</i>
-ar	colectivitat	<i>bestiar</i>

24.4.3.5 Sufixos adjectivals

S'utilisen en la formació d'adjectius nous a partir d'atres paraules. Oferim ací a soles uns eixemples i un llistat ben extens d'uns atres sufixos adjectivals.

Sufix	Significat	Eixemple
-a, -ana	pertanyent a	<i>ciutadà</i>
-enc, -enca	relatiu a	<i>rogenc</i>
-esc, -esca	relatiu a	<i>novelesc</i>
-eu, -ea, -eus, -ees	pertanyent a, relatiu a, de la natura de	<i>mediterrànea, aèreu, làcteu, pétrees</i>
-iu, -iva	relatiu a	<i>agressiu</i>
-ic, -ica	relatiu a	<i>dramàtic</i>
-ble	capaç de	<i>lluible</i>
-iç, -iça	aptitut	<i>trencadiç</i>
-ós, -osa	propensió	<i>apegalós</i>

Ací mostrem un llistat prou extens de sufixos:

-à, -aç, -àceu, -ada, -age, -aire, -al, -àlgia, -all, -alla, -am, -ana, -anc, -ança, -andre, -àneu, -àntrop, -ar, -arda, -ari, -ària, -arro, -astre, -at, -atari, -àtil, -au, -bilitat, -carp, -càrpic, -cefàlia, -cida, -ció, -cultor, -dat, -derma, -é, -ea, -ectomia, -edat, -ejar, -ell, -ello, -enc, -eny, -er, -era, -eri, -eria, -és, -esa, -et, -etat, -eu, -fac, -fàgia, -fec, -fer, -fic, -ficar, -fil, -filia, -fit, -fòbia, -fon, -fonia, -fop, -for, -forme, -gam, -gàmia, -gen, -gènesis, -gènia, -gènit, -gin, -glòssia, -gon, -graf, -grafia, -gram, -grama, -grat, -hídric, -í, -ia, -iatra, -iatria, -iç, -ichol, -ici, -ida, -igar, -il, -illa, -ina, -íneu, -isar, -isme, -iste, -istic, -it, -ita, -itat, -itis, -iu, -ívol, -làlia, -làndia, -latria, -lisis, -logia, -man, -mància, -ment, -menta, -metro, -morf, -nomia, -ó, -oide, -oides, -oideu, -ol, -oma, -ònim, -ós, -ot, -plàstia, -rràgia, -rrea, -sc, -sis, -teca, -tècna, -term, -tèrmia, -tomia, -tor, -tori, -triu, -trof, -tròfia, -uç, -uçar, -ut, -valent.

24.4.3.6 Verbalisació

Se tracta d'un procés pel qual es poden crear nous verbs partint de substantius, adjectius o adverbis, als quals se'ls afig un sufix verbal. Els nous verbs resultants expressen accions o tendències relacionades en la raïl o radical a la qual els sufixos van afegits.

Sufix	Eixemple
-egar + substantiu	<i>pedregar, rellampegar, trafegar</i>
-egar + adjectiu	<i>brofegar</i>
-ejar + substantiu	<i>palmejar, culejar, fanguejar, coejar, furonejar, agostejar, airejar, alejar.</i>
-ejar + adjectius	<i>blanquejar, dotorejar, alcavotejar, badoquejar, bergantejar, bravejar.</i>
-ejar + un adverbi	<i>bastantejar, sovintejar, matinejar</i>
-ificar + substantiu	<i>escenificar, gasificar, humidificar. massificar, mitificar.</i>
-ificar + adjectiu	<i>autentificar, desnificar, elastificar, electrificar, intensificar</i>
-itar + substantiu	<i>bescuitar, confitar, dinamitar, finiquitar, publicitar.</i>
-itar + adjectiu	<i>capacitat, explicitar, habilitar, possibilitar</i>
-isar + substantiu	<i>academisar, cristalar, economisar, emfatar, escolarisar.</i>
-isar + adjectiu	<i>actualisar, regularisar, agilar, criminalisar, dialectalar, erotisar.</i>

24.4.3.7 Adverbialisació

L'única manera de formar nous adverbis és utilisant el sufix *-ment*, que resulta molt productiu, adjuntant-se a adjectius femenins o invariables (*bona/ bonament, increible/increiblement*). El resultat són adverbis de manera (els més numerosos), aspectuals, temporals, quantitius, modals...

Classe	Eixemple
modals	<i>provablement, preferiblement, possiblement.</i>
de manera	<i>bonament, malament, històricament, desgraciadament.</i>
punt de vista	<i>llingüísticament, filosòficament, lliteràriament, acadèmicament</i>
temporals o de lloc	<i>últimament, semanalment, primerament, anteriorment, finalment.</i>
quantitius	<i>abundantment, profusament, copiosament.</i>

24.4.4 Translació

Se tracta d'un procés de formació de paraules pero sense afegir cap d'afix al radical, que no es modifica, simplement afegint marques flexives, com ara la terminació *-ar* de la primera conjugació o vocals de soport com ara *a-*, *e-* (*-é*), *-i*, *-o* (*-ó*); per este procés una paraula passa d'una categoria gramatical a una atra distinta; per mig de la translació substantius o adjectius poden donar lloc a un verp i un verp pot passar a ser substantiu. Este concepte, segons els gramàtics, rep també el nom de transcategorisació, conversió o metàbasi.

Segons la classe de conversió gramatical se pot denominar substantivació o nominalisació, adjectivació, verbalisació...

Paraula i categoria	Terminació	Forma derivada i categoria
<i>alquitrà</i> (substantiu)	-ar	<i>alquitrantar</i> (verp)
<i>aventura</i> (substantiu)	-ar	<i>aventurar</i> (verp)
<i>alegre</i> (adjectiu)	-ar	<i>alegrar</i> (verp)
<i>reglotar</i> (verp)	-Ø-	<i>reglot</i> (substantiu)
<i>alçar</i> (verp)	-Ø -	<i>alça</i> (substantiu)
<i>desbaratar</i> (verp)	-Ø -	<i>desbarat</i> (substantiu)
<i>escarduçar</i> (verp)	-ó-	<i>escarduçó</i> (substantiu)
<i>mastegar</i> (verp)	-ó-	<i>mastegó</i> (substantiu)
<i>quitar</i> (verp)	-i-	<i>quiti</i> (adjectiu)
<i>balbucejar</i> (verp)	-Ø -	<i>balbuç</i> (adjectiu)
<i>replicar</i> (verp)	-a-	<i>rèplica</i> (substantiu)
<i>semblar</i> (verp)	-a-	<i>sembla</i> (substantiu)
<i>rosegar</i> (verp)	-o-	<i>rosego</i> (substantiu)
<i>tildar</i> (verp)	-e-	<i>tilde</i> (substantiu)
<i>contar</i> (verp)	-e-	<i>conte</i> (substantiu)
<i>alenuar</i> (verp)	-é-	<i>alé</i> (substantiu)

També es dona la translació per lexicalisació, elisió i algun altre procés com ara l'interjecció.

24.4.4.1 Translació per lexicalisació

Algunes formes verbals no personals poden passar de forma verbal a forma nominal o adjectival, generalment precedides d'artícles en el cas dels substantius, pels processos denominats translació per nominalisació i translació per substantivació.

Translació per nominalisació	<i>berenar</i> (infinitiu)	<i>el berenar, un berenar</i> (substantiu)
“	<i>succeït</i> (participi passat)	<i>els succeïts, un succeït</i> (substantiu)
“	<i>practicant</i> (participi present)	<i>el practicant</i> (substantiu)
Translació per adjectivació	<i>tacat</i> (participi passat)	<i>tacat, tacada...</i> (adjectiu)
“	<i>coent</i> (participi de present)	<i>coent</i> (adjectiu)
“	<i>aglutinant</i> (participi de present)	<i>aglutinant</i> (adjectiu)

24.4.4.2 Translació per elisió

És un procés pel qual un adjectiu pot passar a ser un substantiu i al contrari, fent que un modificador adopte la funció sintàctica del núcleu si elidim este.

Nominalisació: d'adjectiu a substantiu	<i>Un producte edulcorant</i>	<i>Un [...] edulcorant</i>
Adjectivació: de substantiu a adjectiu	<i>El jupetí de color carabassa</i>	<i>El jupetí [...] carabassa</i>

La translació fa possible que paraules pertanyents a diferents categories gramaticals, com ara substantius, adjectius, verps o adverbis, actuen com a interjeccions (*alerta, mel, bo, vinga, fuig, calla, prou, massa, home...*), açò es senyala en l'escriptura per mig dels signes d'interjecció. S'ha de tindre present que una paraula pot actuar com a interjecció en una llengua per translació, pero no en una atra.

Finalment per mig de la translació moltes paraules de diferent categoria gramatical poden substantivisar-se, generalment en usos metallingüístics, anteponent ad elles un artículo:

conjuncions	<i>pero, perquè...</i>	<i>els peros, el perquè...</i>
pronoms	<i>yo, tu...</i>	<i>el yo, el tu...</i>
verps	<i>patir, plorar...</i>	<i>el patir, el plorar...</i>
preposicions	<i>contra...</i>	<i>els contres...</i>
adverbis	<i>davant</i>	<i>l'abans, els no, els sí...</i>

24.4.5 Aglutinacions, composts sintagmàtics i la seua flexió

24.4.5.1 Aglutinacions

És un procés molt productiu de formació de noves paraules que també rep el nom de composició; com el seu nom indica consistix en aglutinar tant a nivell fonètic com escrit dos o més paraules per a crear-ne una nova.

Segons els seus components, que poden aparéixer a soles o units per conjuncions o preposicions, poden ser nominals si el resultat de l'aglutinació és un nom, adjectivals si el resultat de l'aglutinació és un adjectiu, i verbals si el resultat és un verp.

Hi han moltes possibles aglutinacions, com ara la formada per dos noms (*aiguamel, canyamel, allioli, panoli, maldecap, mestrepeu*), per un prefix o una preposició i un nom (*enjorn, antebraç, contrarreforma*), per un nom i un adverbí (*capdamunt*), per un nom i un adjectiu (*collvert*), per dos adjectius (*agredolç, judeucristià, totpoderós*), per un adjectiu i un nom (*altaveu, milhòmens, totestiu, tothora, malallengua, malastre, pocavergonya*), per un adjectiu, una preposició i un nom (*centenrama*), per una forma verbal i un nom (*allargavistes, botafoc, salvagarbí, buscacames, caganiu, calfacadires*), per una forma verbal una preposició i un adjectiu (*passapertot*), per un adverbí i un verb en infinitiu (*malavear, malaconsellar, bendir*), per un adverbí i un adjectiu (*sempreviva*), per un adverbí, una preposició i un nom (*maldecap*), per un adjectiu i un verb (*valenciaparlant*)...

També existix la possibilitat de duplicar formes de formació expressiva o onomatopèica i aglutinar-les, donant lloc a una nova paraula: *frufrió, tamtam, pimpam, nono, rumrum, tictac, toctoc, chiuchiu, glughú, criccrac, gorigori, ringorrango, chinochano...*; com pot vore's, en algunes ocasions, la duplicació no és perfecta puix varia la vocal tònica (*pimpam, tictac, ringorrango, chinochano...*).

Unint o aglutinant les inicials de diverses paraules també podem formar-ne de noves; es tracta de les sigles com ara *USA* (de *United States of America*), *ONU* (de *Organisació de les Nacions Unides*), *ovni* (de *objecte volador no identificat*), *GAV* (de *Grup d'Acció Valencianista*), *IVA* (de *Impost sobre el Valor Afegit*), *inri* (del llatí *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*), *tac* (de *tomografia axial computerisada*), *RAE* (de *Real Academia Española*)¹... que actuen com a paraules independents. Si la sigla està formada per les inicials i alguna altra lletra es denomina acrònim²; unes i altres poden tindre el seu origen en la llengua pròpia o en una altra diferent.

Vejam uns exemples:

bit, acrònim de l'anglès *binary digit*.

checa, acrònim del rus *Chrezvychainaya Komissiya*.

euríbor, acrònim de l'anglès *European Interbank Offered Rate*.

làser, acrònim de l'anglès *light amplification by stimulated emission of radiation*.

mòdem, acrònim de *modulació i demodulació*.

neopré, acrònim de l'anglès *neo-* i *propylene*.

ofimàtica, acrònim de *oficina* i *informàtica*.

sida, acrònim de *Síndrome d'Immunodeficiència Adquirida*.

Totes estes paraules se denominen compostes i presenten una fusió completa dels seus components, puix en cas de tindre flexió esta apareix al final de la paraula: *collverts, altaveuet, botafocs, caganius, enjornet, agredolça, malaveades, tamtams tictacs, làsers, mòdems...* i no darrere de cada compost; açò és evident quan el resultat de l'aglutinació és un nou verb com ara *malavear* (*malaveí, malaveara, malaveats...*).

¹ Solen escriure's en minúscula si ja s'han lexicalisat per complet (*ovni, tac*). En les sigles, a voltes, no es tenen en compte les preposicions, articles o unes altres paraules. En les sigles *USA* no es té en compte "of", en *ONU* no es té en compte "de les", en *IVA* no es té en compte "sobre"..."

² Els acrònims, com a paraules que són, segueixen les regles d'accentuació: *mòdem, infomàtica, làser, neopré...*

Tan forta és l'unió de les paraules que en alguns casos u dels components ha deixat de tindre vitalitat en la llengua, fòra d'estes aglutinacions, i queda fossilisat en elles, com *después* en *despusdemà* o *llonga* en *camallonga*³.

Una de les aglutinacions més evidents és la que està formada per dos noms units per la conjunció copulativa *i*: *floricol*, *artimanya*, *allioli*, *allipebre*, *oriflama*, *napicol*, *altibaix*, *caripena*, *oriplata*, *vaivé*, *vistiplau*... També existix la possibilitat de formar aglutinacions per via culta per mig de les vocals d'enllaç *-o-*, *-i-*, com ara: *hispanomusulmà*, *grecollatí*, *occitanorromànic*, *clarivident*, *unicelular*, *manicura*... En estos casos, com s'ha dit adés, la flexió, en cas de tindre'n, també apareix al final de la paraula i no darrere de cada nom o component.

Evidentment hi han aglutinacions invariables *i*, per tant, no tenen flexió: *aguaitacossos*, *arreglaparròquies*, *assolacambres*, *bufaculs*, *chafaminetes*, *escurapous*, *esgarramantes*, *faenafuig*, *furtapollastres*, *pocasanc*, *toteusé*, *salvapàtries*, *tastaolles*...

Fonèticament, en les aglutinacions els primers components, generalment, perden l'accent fonètic i a soles el conserva l'últim d'ells, de manera que si els primers contenen una vocal oberta *e*, *o*, en quedar en posició àtona perden l'obertura; en *floricol* el primer component *flor-*, en passar a ser àton, deixa de ser obert, igualment passa en *collvert*, a on *coll-* deixa de ser obert perquè l'accent recau en *-vert*, i aixina en tots els casos que seguiran les regles d'accentuació gràfica generals.

24.4.5.2 Composts sintagmàtics

Per una atra banda, tenim els composts sintagmàtics que actuen com un sintagma i s'escriuen separats, pero els seus components no poden ser alterats intercalant entre ells unes atres paraules; en el compost sintagmàtic *gat cerval* no podem dir “*un gat perillós cerval*”, hem de dir *un gat cerval perillós*, en *ull de poll*, no podem dir “*un ull dolorós i gran de poll*”, hem de dir *un ull de poll dolorós i gran*. En cas de tindre flexió esta pot afectar al primer constituent o a tots segons els casos:

- a) Si en el compost sintagmàtic a soles apareixen dos composts, sense preposicions ni cap atre element, la flexió de gènere i número afecta als dos, en cas de tindre'n els dos: *policia militar* (*policies militars*), *gat cerval* (*gats cervals*, *gata cerval*), *porc javalí*, (*porcs javalins*), *rosada blanca* (*rosades blanques*), *targeta roja*, (*targetes roges*), *dècim tercer* (*dècima tercera*)⁴.

Si es tracta de diminutius, augmentatius, formes despectives... la derivació només afecta al primer component *rosadota blanca*, *targeteta roja*, *gatot cerval*, *gatets cervals*...

³ Esta fusió total demostra que mantindre separats els components per un guionet, com alguna gramàtica propon, és absolutament innecessari i complica l'escriptura, además de no tindre tradició en l'història de la llengua.

No s'ha d'escriure per tant: “*después-demà*”, “*después-ahir*”, “*barba-roig*”, “*xixanta-huit*”, “*cama-roja*”, “*vila-realenc*”, “*tic-tac*”, “*chino-chano*”; l'us del guionet encara és manco acceptable en els topònims, que són formes aglutinades des de ben antic com ho mostra la documentació. No escriurem “*Malva-rosa*”, “*Riba-roja*”, “*Vila-real*”, “*Torre-chiva*”... sino *Malvarrosa*, *Ribarroja*, *Vilarreal*, *Torrechiva*...

El guió complica la norma, puix aquells que l'introdueixen en estos casos necessiten una decena de regles, totes elles arbitràries, per a regular-lo. En casos com el topònim *Bell Lloc* és preferible escriure'l, per raons evidents, d'esta manera i no “*Bell-lloc*” o “*Bellllloc*”.

⁴ En estos quantitius, encara que s'escriuen separats per convenció ortogràfica, en la cadena fònica i la ment del parlant actuen com una paraula composta en una fusió completa dels seus components, per lo que també són acceptables les formes *dècim tercera*, *centèsim primera*, que seria la forma que prendrien si s'escrigueren aglutinats “*dècimtercera*, *centèsimprimera*”.

- b) Si en el compost hi ha una preposició, com ara *de* o *en*, la flexió a soles afecta al primer compost, be siga de gènere, número, diminutius, aumentatius... Els altres components queden invariables: *pas de zebra* (*passos de zebra, passet de zebra*), *ull de poll* (*ulls de poll, ullot de poll*), *mestre d'aixa* (*mestres d'aixa, mestra d'aixa*), *pany de carrer* (*panys de carrer, panyaç de carrer*), *primavera d'hivern* (*primaveres d'hivern, primavereta d'hivern*), *veu en off* (*veus en of, veueta en off*), *jurat en cap* (*jurats en cap*), *posta en escena* (*postes en escena*), *agulla d'amortallar sogres* (*agulles d'amortallar sogres*).

En els composts sintagmàtics, al contrari de lo que succeïx en les aglutinacions, totes les vocals dels components conserven la seua fonètica original, com si d'elements aïllats es tractaren.